

ROBERT S. WÓJCIKOWSKI
(Kraków)

HISTORIA WOJEN PROKOPIUSZA PO POLSKU*

Nakładem wydawnictwa Historia Iagellonica w serii „Źródła historyczne” ukazało się pierwsze w języku polskim kompletne wydanie *Historii wojen* autorstwa Prokopiusza z Cezarei. Do tej pory polski czytelnik mógł zapoznać się jedynie z fragmentami tego dzieła przetłumaczonymi przez Mariana Plezię i Halinę Evert-Kappesową oraz Bogumiła Zwolskiego; ostatnio ukazały się przekłady ostatnich ksiąg pióra autora recenzowanego tłumaczenia oraz Henryka Pietruszczaka¹. W Polsce wydano także przekłady Prokopiuszowej *Historii sekretnej* i *O budowlach*².

Życie Prokopiusza przypadło na niezwykle interesujące czasy. Gdy historyk przychodził na świat około 500 r. w palestyńskiej Cezarei, *Imperium Romanum* było cieniem dawnej potęgi. Na zachodzie Rzymianie nie zdołali zapobiec osiedleniu się plemion barbarzyńskich, które opanowały nie tylko Galię, Półwysep Iberyjski i północną Afrykę, ale również samą Italię wraz z Wiecznym Miastem. Pośród nowych ludów napływających w granice Cesarstwa Rzymskiego z terenów Barbaricum, z którymi musieli zmierzyć się Rzymianie, pojawili się także Słowianie, stając się od tej pory stałym elementem mozaiki etnicznej Europy obecnej w świadomości rzymsko-greckich elit. Na wschodzie obok najazdów barbarzyńców Rzymianie musieli zmierzyć się z potężnym imperium Sasanidów, które było ciągłym zagrożeniem dla granic cesarstwa.

* Prokopiusz, *Historia wojen*, t. I: *Wojny z Persami i Wandalami*, przeł. i oprac. Dariusz Brodka, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Kraków 2013 (Źródła historyczne), CVI + 355 s., oraz t. II: *Wojny z Gotami*, przeł. i oprac. id., Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Kraków 2015 (Źródła historyczne), 454 s.

¹ Prokopiusz z Cezarei, *Z historii wojen*, [w:] *Greckie i łacińskie źródła do najstarszych dziejów Słowian*, t. I: *Do VIII w.*, przeł. i oprac. M. Plezia, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Kraków 1952, s. 64–78; id., *De bello Gothico* s. 35–36, 54–55, 124–125, 172–173, *De bello Persico* s. 146–151 i *De bello Vandalico* s. 151–155, przeł. H. Evert-Kappesowa i B. Zwolski, [w:] *Upadek cesarstwa rzymskiego i początki feudalizmu na Zachodzie i w Bizancjum*, oprac. M. H. Serejski, red. M. Małowist, PWN, Warszawa 1954; id., *Wojna gocka*, przeł. H. Pietruszczak, nakładem autora, Zgorzelec 2015.

² Prokopiusz z Cezarei, *Historia sekretna*, przeł. A. Konarek, PIW, Warszawa 1977 (wyd. II: Prószyński i S-ka, Warszawa 1998); id., *O budowlach*, przeł. P. Ł. Grotowski, Prószyński i S-ka, Warszawa 2006.

Prokopiusz w swoim dziele skoncentrował się na panowaniu Justyniana I (527–565), jednego z najwybitniejszych rzymskich cesarzy³. Władca ten podjął zakrojone na szeroką skalę działania reformatorskie i kodyfikacyjne, których efektem był między innymi słynny kodeks Justyniana. Justynian musiał się również zmierzyć z najazdem sasanidzkiego króla Chosroesa I (Husrawa I Anoszirwana, 531–579), który po ustabilizowaniu wewnętrznej sytuacji Iranu, wzburzonej przez rewoltę Mazdaka, skierował swoje zainteresowania ku wschodnim prowincjom cesarstwa, co doprowadziło do wieloletnich walk pomiędzy obydwojma potęgami. Cesarz ogromnym wysiłkiem, militarnym i finansowym, zdołał ponownie podporządkować rzymskiej władzy Italię, tereny współczesnej południowej Hiszpanii i Afrykę północną. Rzymianie nie zdołali jednak trwale opanować tych terenów, a sukcesy Justyniana, który czasowo zjednoczył państwo wschodniorzymskie z częścią dawnych zachodnich prowincji cesarstwa rzymskiego, nie zyskały jednoznacznej oceny współczesnych badaczy⁴. We wszystkich tych wojnach, obronnych i zaczepnych, prowadzonych przez Justyniana na wschodzie i zachodzie imperium odznaczył się Belizariusz, jeden z najzdolniejszych rzymskich wodzów tamtych czasów.

Prokopiusz, który odebrał staranne wykształcenie klasyczne, pisząc swoje dzieło, odnoszące się do czasów sobie współczesnych, wzorował się na ojcach greckiej historiografii, Herodocie i Tukidydesie. Pierwsze zdania, wyjaśniające cel powstania *Historii wojen*: „Prokopiusz z Cezarei opisał wojny, które Justynian, cesarz Rzymian, prowadził z barbarzyńcami ze Wschodu i Zachodu zgodnie z tym, jaki był przebieg każdej z nich”, wyraźnie nawiązują do *Dziejów* Herodota, ale wyłożona w kilku miejscach dzieła metoda badawcza, charakteryzująca się faktograficzną obiektywnością i dokładnością oraz dystansem do opisywanych wydarzeń i osób, jest bez wątpienia dziedzictwem myśli Tukidydesa. Prokopiusz w wielu wypadkach stosuje celową archaizację nazw ludów czy instytucji religijnych, nie jest jednak bezkrytycznym piewą dawności, zdając sobie sprawę, że wraz z upływem czasu niektóre kwestie ulegają dezaktualizacji, co rzetelny historyk powinienem uwzględnić w swoich studiach. Pozwala to uznać pracę Prokopiusza za dzieło wiarygodne, będące niezwykle ważnym źródłem dla poznania czasów Justyniana, tym cenniejsze, że sam Prokopiusz jako wieloletni bliski współpracownik Belizariusza był naocznym świadkiem wielu wydarzeń, które opisywał.

Trudno przecenić wartość *Historii wojen* dla badaczy późnego antyku. Szerogą informacją, odnoszących się nie tylko do opisu samych działań politycznych i militarnych, ale także do różnych ludów barbarzyńskich, jest bezcenny zarówno

³ Zob. G. B. Greatrex, *Prokopio de Cezareo, enigma historiisto de la epoko de Justiniano (sesa jarcento p. K.)*, [w:] *Internacia Kongreso Universitato. 61a sesio*, oprac. J. A. Vergara, Universala Esperanto-Asocio, Roterdamo 2008, s. 56–72.

⁴ Zob. J. Moorhead, *Justinian*, Longman, London – New York 1994; J. A. S. Evans, *The Age of Justinian. The Circumstances of Imperial Power*, Routledge, London 1996; M. Meier, *Das andere Zeitalter Justinians. Kontingenzerfahrung und Kontingenzbewältigung im 6. Jahrhundert n. Chr.*, wyd. II, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 2003; id., *Justinian. Herrschaft, Reich und Religion*, Beck, München 2004.

dla uczonych zajmujących się dziejami plemion germańskich oraz państw zbudowanych przez nich na gruzach cesarstwa zachodniorzymskiego, jak i dla badaczy historii Słowian, którzy pojawiają się w tomie II *Historii wojen*. Opis ich ustroju społecznego, wyglądu, a także pewne informacje o wierzeniach słowiańskich są dla dzisiejszych uczonych istotnym źródłem. Nie mniejszą wartość posiada praca Prokopiusza dla badań nad panowaniem Kabadesa (Kawada I, 488–531) i Chosroesa I, pozwala bowiem na porównanie relacji rzymskiego historyka ze źródłami orientalnymi, średnioperskimi i muzułmańskimi, opisującymi rządy sasanidzkich królów⁵. Prokopiusz w swoim dziele wiele miejsca poświęcał opisowi uzbrojenia i sposobowi prowadzenia wojny nie tylko przez wojska bizantyjskie i późnosasanidzkie, ale także przez różne ludy barbarzyńskie, co czyni jego pracę niezwykle wartościową dla badań nad późnoantyczną sztuką wojenną⁶.

Dariusz Brodka, który podjął się trudu przetłumaczenia dzieła Prokopiusza z greckiego na polski, wywiązał się z tego niełatwego zadania znakomicie. Wyzwaniem była nie tylko obszerność tekstu, ale również obecność wspomnianych powyżej archaizmów, a także sam geograficzny i chronologiczny zakres *Historii wojen*. Wszystko to wymagało od tłumacza – poza zdolnościami translatorskimi – doskonałej znajomości epoki.

Polskie wydanie *Historii wojen* jest zaopatrzone w drobiazgowo przygotowany wstęp, który nie tylko przybliży czytelnikowi osobę Prokopiusza i jego historyczną spuściznę, ale również kreśli barwny obraz opisywanych przez niego czasów, z ich niezwykle skomplikowaną sytuacją polityczną, religijną, militarną i etniczną. Opracowanie właściwego tekstu dzieła Prokopiusza również odznacza się dużą skrupulatnością, o czym świadczą liczne przypisy, pozwalające na lepszą orientację w natłoku imion, nazw geograficznych i szeregu różnych informacji zawartych w jego pracy. Tekst uzupełniają mapy, ukazujące tereny opisywane przez antycznego historyka. Drugi tom zawiera indeksy osób i nazw geograficznych, które znacznie ułatwiają pracę z tekstem. Polskiej edycji *Historii wojen* ze względu na staranność wydania należy wystawić najwyższą ocenę. Drobnym mankamentem jest brak irańskich odpowiedników przy podawaniu imion sasanidzkich władców. Dla czytelników mniej zaznajomionych z tematem wcale nie musi być oczywiste, że Kabades to Kawad I, a Chosroes to Husraw I.

⁵ Zob. D. Brodka, *Das Bild des Perserkönigs Chosroes I in den bella des Prokopios von Kaisareia*, [w:] *Studies of Greek and Roman Civilization*, oprac. J. Styka, Księgarnia Akademicka, Kraków 1998, s. 115–124; H. Börm, *Procopius*, [w:] *Encyclopædia Iranica* (www.iranica.com); id., *Prokop und die Perser. Untersuchungen zu den römisch-sasanidischen Kontakten in der ausgehenden Spätantike*, Steiner, Stuttgart 2007; A. Kaldellis, *Procopius' Persian War. A Thematic and Literary Analysis* [w:] *History as Literature in Byzantium*, oprac. R. Macrides, Ashgate, Farnham 2010, s. 253–273; R. Schmitt, *Byzantinoiranica: Zum Beispiel Prokop*, [w:] *La Persia e Bisanzio. Convegno internazionale, Roma, 14–18 ottobre 2002*, Accademia Nazionale dei Lincei, Roma 2004, s. 665–677.

⁶ Zob. W. A. Kaegi, *Procopius the Military Historian*, *Byzantinische Forschungen* 15 (1990), s. 53–85.

Historia wojen jest książką obowiązkową dla każdego zainteresowanego późnym antykiem. Dzieło Prokopiusza jest nie tylko kroniką wojen toczonych przez cesarstwo rzymskie za czasów Justyniana I, ale przede wszystkim zapisem odchodzącego powoli w historyczny niebyt świata klasycznego, grecko-rzymskiego antyku z całym bogactwem jego okrytej już wówczas patyną starożytności kultury⁷. Wydanie pracy Prokopiusza jest ważnym uzupełnieniem zbioru dzieł autorów antycznych, z którymi polski czytelnik może się zapoznać w języku ojczystym. Doskonały przekład Dariusza Brodki pozwolił na docenienie nie tylko naukowych, ale również literackich walorów twórczości Prokopiusza. Publikacja *Historii wojen* ma szczególne znaczenie w Polsce, gdzie nadal publikacje poświęcone okresowi schyłku starożytności znajdują się w wyraźnej mniejszości, często ograniczone jedynie do wąskiego kręgu wydawnictw specjalistycznych. Tym większą wartość ma udostępnienie szerokiemu gronu odbiorców jednego z najważniejszych źródeł do dziejów świata śródziemnomorskiego i Bliskiego Wschodu w VI wieku.

nalecz1@interia.pl

ARGUMENTUM

Censura Procopiana historiae bellorum a Iustiniano contra Persas, Vandalos atque Gothos gestorum, quam Darius Brodka Polonice vertit.

⁷ Zob. A. Cameron, *Procopius and the Sixth Century*, University of California Press, Berkeley 1985; B. Croke, *Historiography*, [w:] *The Oxford Handbook of Late Antiquity*, oprac. S. Johnson, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 405–436; D. Woods, *Late Antique Historiography. A Brief History of Time*, [w:] *A Companion to Late Antiquity*, oprac. P. Rousseau, J. Raithel, Wiley-Blackwell, Chichester 2009, s. 357–371.